

D'ESCOLA MUNICIPAL LIMITADA A L'ESCOLA UNIFICADA REPRIMIDA. L'ENSENYAMENT PÚBLIC A VILADECANS, 1868-1939

articles

XAVIER CALDERE I BEL*

HISTORIADOR

ARXIVER DE L'ARXIU MUNICIPAL DE VILADECANS

1780-1868

La presència de mestres i, per tant, de col·legials a Viladecans, es pot fer remuntar, com a mínim, a les darreries del segle XVIII. De fet, la primera notícia de la professió de mestre d'instrucció o de primeres lletres al municipi, apareix als documents a partir de l'any 1781. Aquest és el primer any en què, entre les despeses fixes que hi consigna l'Ajuntament de l'època, s'hi fa constar la dotació per mantenir el sou de mestre: concretament, 16 lliures i 3 diners, la qual cosa —comptant el cost de la vida del moment— només donava per malviure, o sobreviure.¹ I és que en pobles dominats, encara, pel poder senyorial, com era el cas de Viladecans, la presència d'un mestre només podia ser permesa per l'autoritat dels senyors.² La manutenció del mestre, a més, només es podia garantir a compte del que aconseguia el Comú del poble per l'arrendament de l'ús dels béns públics del municipi, cedits pel senyor mateix —en aquella època, el marquès de la Manresana— a canvi d'una renda fixa en metàl·lic. Aquests béns, anomenats propis, eren: la fleca, la botiga, l'hostal, la carnisseria i la taverna.

* **Xavier Calderé i Bel.** Llicenciat en Història Contemporània per la Universitat de Barcelona, actualment és arxiver municipal a l'Arxiu Municipal de Viladecans. Ha estat l'autor de diverses exposicions organitzades pel departament de Patrimoni Cultural, la darrera de l'any passat, sobre el món de l'educació a Viladecans, des de finals del segle XVIII fins a l'actualitat. Així mateix és autor de nombroses publicacions sobre Viladecans. Entre les darreres, el treball sobre els bombardejos a Viladecans de l'any 1938, o les publicacions sobre els cinquanta aniversaris del col·legi Àngela Roca o de l'entitat Agrupación de Pescadores Deportivos de Viladecans.

¹ Per a més informació sobre els inicis de l'ensenyament públic a Viladecans, es pot consultar l'obra de Natividad Guerra, Manuel Luengo i José Luis Salas, *La lucha cotidiana por la vida: Viladecans 1800-1843*, Viladecans: Àrea de Serveis Culturals de l'Ajuntament, 1984, pàg. 193-204.

² Tenint en compte aquest fet i la situació de misèria genera-

tenir Viladecans, però es molt probable que aparegues, justament en aquella època de finals del segle XVIII. Tot realitzant una comparativa amb altres municipis del delta del Llobregat, hom podrà adonar-se que el procés es va fer en paral·lel a d'altres indrets. Tret de Sant Boi, on les fonts ja esmenten l'existència d'una escola cap a finals del segle XVI, la primera referència d'un mestre al Prat de Llobregat és de l'any 1724, mentre que a Sant Climent de Llobregat és de l'any 1744. A Gavà, altrament, la primera notícia ens apareix l'any 1789; any en què Castelldefels encara declara la inexistència de mestre al poble.

A Viladecans, el primer mestre del qual podem conèixer el nom es deia Salvador Formosa. Havia nascut a Esplugues de Llobregat, cap a l'any 1766, i des que era un nen patia les seqüeles d'una malaltia; possiblement, la poliomièlitis. Mai no va tenir el títol de Primeres Lletres, però va exercir al poble, de manera més o menys continuada, des de començament de la dècada dels noranta del segle XVIII fins l'any 1838. Els migrats recursos que aconseguia a partir de la seva tasca de mestre els complementava amb el que rebia com a secretari de l'Ajuntament.

Per la classe de Salvador Formosa, hi passaven anualment una quarantena de nois d'edat diversa, els quals, any rere any, havien de deixar temporalment l'escola —des del mes

litzada, la presència de mestre havia de ser, per força, intermitent al Viladecans de les darreries del segle XVIII. Encara que, com s'ha vist, hi ha constància d'un mestre cap a 1781, en la resposta proporcionada des de la vila sobre aquest detall al qüestionari del funcionari reial Francisco de Zamora del 1789, s'assegura que "*Maestro de primeras letras no hay, y si algún particular se quiere ocupar en esta enseñanza, admite los que se presentan pagando éstos su mesada*". Informació extreta del llibre de Jaume Codina, Josep Morán i Mercè Renom, *El Baix Llobregat de 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

Fotografia de la rectoria i de part de l'església de Sant Joan Baptista de Viladecans, cap a l'inici del segle XX. L'angle de visió ens permet observar la façana de l'antiga escola, a tocar de la mateixa rectoria, situada al carrer de la Muntanya. AMV-AI (Arxiu Municipal de Viladecans-Arxiu d'imatges). Fons Ajuntament de Viladecans. Autor: L. Roisin Besnard, Barcelona.

de juny al mes de setembre— quan les tasques de sega i verema als camps eren més intenses, ja que moltes famílies pageses o jornaleres veien força incompatible les feines agràries amb l'educació dels nois.

A conseqüència d'aquest i d'altres factors politicosocials, el veïnatge de Viladecans patia un intens analfabetisme a principi del segle XIX. Segons les dades del primer padró d'habitants de Viladecans i de la Quadra Burgesa —actual zona de la Torre-roja, separada des del punt de vista jurisdiccional de la resta del terme del poble, fins l'any 1836— la població analfabeta que vivia a Viladecans representava un 81% d'un total de 929 habitants, existents gairebé el mateix any.³ Les dades de l'analfabetisme, però, encara eren més negatives per a la població femenina: només es declaren tres dones que sabien llegir i cap que sabés, alhora, llegir i escriure.

A Viladecans, en aquella època, només hi havia una escola unitària sufragada per l'Ajuntament de l'època, que desenvolupava les seves funcions en una aula de propietat privada. La classe d'estudi s'ubicava a les mateixes cases on vivien els mestres o bé a la rectoria de l'antiga església de Sant Joan. Allà va poder exercir Ramon Pont —ajudant del mestre Formosa— a final de 1838, o Camil Rauret, fill d'un altre secretari de l'Ajuntament, en la mateixa època. També

³ AMV (Arxiu Municipal de Viladecans), Fons Ajuntament de Viladecans, Censos i Padrons, Padró Municipal d'habitants de Viladecans i de la Quadra Burgesa, 1835.

hi va poder desenvolupar la docència el primer mestre titulat que va tenir Viladecans, Bonaventura Deulofeu —entre 1843 i 1846—, que va ser substituït seguidament per qui havia estat mestre a Sant Climent: Pau Constansó i Darder, nascut a Barcelona el 1792 i mestre de Viladecans fins l'any de la seva mort, el 1866. Pel que fa a les mestres, només tenim notícia, al llarg d'aquells anys, d'un col·legi privat o "costura", que va obrir al poble la veïna Francesca Miernau, entre 1840 i 1843. Fins l'any 1860 no va arribar la primera mestra titulada, Mercè Roig i del Río, qui fou substituïda, un any després, per la mestra Francesca Tarrau i Casas, que inicialment disposà a Viladecans d'una matrícula amb seixanta alumnes.⁴

De 1869 a 1899. Els primers anys de l'escola municipal dels nens i la creació de l'escola de les nenes

L'arribada a Viladecans de Mercè Roig i de Francesca Tarrau, com a primeres mestres titulades, té a veure amb

⁴ Informació extreta a partir del contrast de la documentació custodiada a l'Arxiu Municipal de Viladecans, en les sèries documentals classificades en la secció d'Instrucció Pública i Instrucció i en la sèrie de Llibre d'Actes de les sessions del Ple de l'Ajuntament. A banda de la informació sobre l'àmbit local, per la consulta d'una visió prou ben detallada de la situació econòmica, jurídica i social de les primeres mestres catalanes, es pot llegir la monografia d'Esther Cortada Andreu, *Ser mestra a la Catalunya del segle XIX*, Lleida: Pagès editors, 2006.

l'aprovació a les Corts de Madrid, l'any 1857, de la Llei d'Instrucció Pública —més coneguda com a Llei Moyano, en honor del ministre que la va impulsar. La nova normativa va intentar unificar tots els decrets anteriors en un *corpus* legal més racional, en el qual s'obligava els municipis de més de 500 habitants a tenir una escola unitària de nens, i una altra, de nenes.⁵

La Llei Moyano servia per regular una acurada normativa, tot i que, a la pràctica, la vida quotidiana dels mestres i dels alumnes no va canviar gaire. A Viladecans, per exemple, no hi havia cap aula municipal i els nens anaven a estudi, aleshores, a la Sala Capitular de l'església de Sant Joan, on també es reunien les sessions del Ple municipal.⁶ Quan va arribar Francesca Tarrau, no va quedar més remei que aprofitar primer una estança del segon pis de la rectoria, on va viure la mestra durant un temps.⁷ A més, era tanta l'escassetat de recursos que, a partir de 1866, quan s'havia de reunir els nens i nenes del poble per a l'examen públic, el lloc triat havia de ser forçosament la sala de ball del poble, construïda a la cantonada dels carrers del Sol i de Sant Isidre de la vila.⁸

⁵ Per a una informació global sobre l'estat de l'ensenyament als municipis del Baix Llobregat, extreta a partir de l'informe redactat per l'inspector de Primera Ensenyança de la província de Barcelona, Bruno Barnoya, al final del curs 1857-1858, es pot llegir l'article escrit pels historiadors i professors Josep Lluís Barrasà i Rosario Calero, "Escoles i ensenyament a mitjan segle XIX al Baix Llobregat", a *Materials del Baix Llobregat*, Sant Feliu de Llobregat: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 2003, pàg. 15-27.

⁶ AHUB (Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona), Bruno Barnoya, *Informes de las escuelas de instrucción primaria de este partido formado según los datos adquiridos en la visita hecha en el presente año*, 1858. En l'esmentat informe sobre l'escola de nens de Viladecans, s'informa que "A pesar de ser bastante clara y ventilada la sala en donde está situada la escuela pública de niños de este pueblo, no tiene la capacidad suficiente para contener todos los que la frecuentan, ni puede ser general la clase de escritura; por lo tanto, convendría buscar otro local más a propósito para este objeto. Convendría asimismo que se creara luego la escuela pública elemental completa de niñas, conforme está prevenido por la ley." Aleshores, la classe del mestre Pau Constansó tenia una matrícula de 44 nens.

⁷ ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona), Visites pastorals, visita pastoral girada a Viladecans pel bisbe de Barcelona Jaume Català i Albosa, el 16 de juny de 1885. Segons es pot llegir en l'informe que es deriva de dita visita, la mestra Francesca Tarrau encara vivia en aquell any, cosa que creava cert malestar: "(...) en el piso superior de la sacristia resulta que dicho local, que antes estaba destinado a escuela sirve hoy para uso doméstico de la maestra, lo cual no podemos tolerar y así hemos manifestado al Alcalde (...)".

⁸ AMV, Fons Ajuntament de Viladecans, Llibres d'actes de les sessions del Ple de l'Ajuntament, Acta del Ple de 9 de desembre de 1866.

No és estrany, doncs, que davant de la manca d'una escola municipal, la Junta Local Revolucionària sorgida a Viladecans arran dels fets que van iniciar el període del Sexenni Democràtic, prengué possessió, el 4 d'octubre de l'any 1868, d'una casa del poble que l'Estat havia comprat anteriorment al Capítol de la Catedral de Barcelona. Aquesta casa es trobava a tocar de la vella sagristia de l'església de Sant Joan i se situava a la cantonada del carrer de la Rere Església amb el de la Muntanya. La casa annexa a l'església, amb pati, va ser utilitzada seguidament pels nens i el mestre del poble, a més dels regidors, alcalde i jutge municipal. Damunt de la porta de l'escola, la Junta mateix va fer construir dues làpides on es podia llegir: *Casa Consistorial y de Instrucción Primaria, i La posesión que acaba de tomar la Junta definitiva es a favor de la Gloriosa Revolución del 30 de septiembre de 1868*. Seguidament es van pujar els sous dels mestres: 100 escuts per al mestre i 36 escuts per a la mestra. Al mateix temps, es va decidir que els llibres que duguessin els alumnes havien de dur el segell municipal a la portada.⁹ Les noves autoritats sorgides de la Revolució de Setembre buscaven, doncs, que arribés el progrés en l'educació pública de Viladecans, com també tractaven d'assolir representants públics en altres punts del país.

També calia una escola pública per a noies i nenes, encara que l'any 1879 la mestra Francesca Tarrau feia poc que utilitzava per fer les classes una casa particular de la carretera de Barcelona, arrendada a l'Ajuntament. Finalment, la construcció de l'escola pròpia de les nenes es va poder realitzar l'any 1883, sufragada pel propietari Josep Amat i Sala, al carrer de la Rere Església mateix. A canvi, l'Ajuntament es comprometia a "satisfacerle el interés anual de seis por ciento de todo el capital que invierta [el propietari local] para la construcción de dicho edificio".¹⁰ El fet de l'aportació econòmica del propietari local es convertia en tota una revelació de les migrades forces dels cabals públics locals, incapaços de bastir un edifici de propietat municipal.

En qualsevol cas, el cert és que s'havien bastit, doncs, les escoles municipals del poble, però els diversos ajuntaments d'aleshores maldaven per sostenir-les només amb els seus escassos recursos. D'aquesta manera, no és estrany que els mestres no duressin gaire a Viladecans. Cal recordar-ne, però, els noms: Miquel Puig (entre 1869 i 1875), Jaume Colom (entre 1875 i 1876), Llorenç Rodríguez (entre 1876 i 1890), Miquel Bargalló (de 1890 a 1893), Francesc Carerach (de 1893 a 1895) i Josep Maria Cassi (entre 1895 i 1902).

⁹ AMV, Fons Ajuntament de Viladecans, Llibres d'actes de les sessions del Ple de l'Ajuntament, Acta del Ple de 4 d'octubre de 1869.

¹⁰ AMV, Fons Ajuntament de Viladecans, Llibres d'actes de les sessions del Ple de l'Ajuntament, Acta del Ple de 27 de setembre de 1883.

Fotografia de la mestra Josepa Cardona i Duran presa a Barcelona, cap a la dècada dels anys quaranta del segle XX. La senyora Pepita havia nascut a Sant Joan Despí l'any 1879 i va ser mestra a Viladecans durant més de 30 anys, fins el 1931. AMV-AI, Col·lecció Josefina Borrell Hernández

Entre les mestres destaca la figura de l'aragonesa Maria Patricia Calvo, entre 1883 i 1899.¹¹

De 1900 a 1930. L'escola pública viladecanenca dels mestres Josep Casanovas i Pepita Cardona i l'aparició d'una escola privada racionalista

L'escola municipal de Viladecans, de nens i nenes, aportava condicions ben modestes a la labor de mestres i a col·legials. En aquest sentit, és molt simptomàtic que, ja l'any 1869 —pocs mesos després que l'Ajuntament prengués possessió del nou edifici de la classe de nens—, es parlés de reforma i ampliació de l'escola. Tanmateix, la promesa remodelació de les escoles no es va produir mai¹² i

només es van arribar a plantejar algunes reformes parcials —algunes sufragades per hisendats locals, com fou el cas de Magdalena Modolell, el 1908¹³— que no van aconseguir millorar d'una forma significativa les pèssimes condicions de les aules.

No obstant, a començament de segle XX, la vida escolar continuava sense pausa. Un dels canvis més destacats d'aquesta època es va produir amb l'arribada de la mestra Pepita Cardona i Duran, que va ser nomenada nova docent el 27 de febrer de 1899. La senyora Pepita havia nascut a Sant Joan Despí el 1879 i arribava al poble després d'haver exercit durant els darrers anys a la població de Montmajor. Cardona va exercir a Viladecans fins l'any 1931.¹⁴

Gairebé al mateix temps que Pepita Cardona, també va ser significativa la presència del mestre d'escola Josep Casanovas i Clota, nascut a l'Espluga de Francolí el 1887. El senyor Josep va arribar a l'escola de nens el mes de maig de 1910. Josep Casanovas es caracteritzava pel seu de tarannà catalanista i il·lustrat i va exercir de mestre de Viladecans fins al mes de febrer de 1921. En marxar de Viladecans, el consistori va voler retre un sincer homenatge a un home que havia bastit un museu de ciències naturals i una biblioteca dins la modesta escola unitària. Després de Viladecans, Casanovas va exercir en importants escoles públiques de Barcelona —on cal destacar la docència impartida en el Grup Escolar Baixeres i en el Grup Escolar Baldiri

¹¹ AMV, Fons Ajuntament de Viladecans, Instrucció primària i educació, Nomenament de mestres.

¹² AMV, Instrucció primària i educació, Actes de la Junta local de Primera Ensenyança. En l'acta del 24 de maig de 1909, l'inspector exposava que "[...] los locales dedicados a las clases, tanto el de niños como el de niñas tienen las mismas faltas y deficiencias que las observadas por esta inspección en la última visita girada en 15 de abril de 1902. Dichas escuelas, vista la matrícula, son completamente insuficientes [...]. La luz es malísima toda vez que después de ser poca sólo la reciben por un lado y en lugar de ser directa es cenital pues se recibe del reflejo de las casas que hay enfrente, habiendo observado que algunos alumnos son miopes lo cual es debido indudablemente a la carencia de claridad suficiente en el local. Se nota en ambos locales gran humedad y en particular en el de niños pues está emplazado en un local que antiguamente fue bodega y por consiguiente a un metro de desnivel de la calle; el patio después de ser casi inaccesible tienen 1,60 metros de altura sobre el piso de la clase y en él se hallan los retretes adosados a la pared de la misma los depósitos de letrina los cuales dada la antigüedad del edificio filtran por los muros las emanaciones perjudicando grandemente la salud de los mismos."

¹³ AMV, Instrucció primària i educació, Junta local d'Ensenyament Primari, Correspondència. El 15 de juliol de 1908, la propietària presenta una Instància on comunica el desig de fer-se càrrec de la construcció d'uns nous lavabos per a l'escola unitària de nenes.

¹⁴ AHUB, Expedient de mestres, Expedient de Josepa Cardona Duran.

Retrat del mestre i pedagog Josep Casanovas i Clota (1887-1934). Fill d'un forner de l'Espluga de Francolí i d'una mestra de Vinaixa, Josep Casanovas va exercir a Viladecans entre 1910 i 1921, on guanyava un sou de 825 pessetes l'any. Fotografia de Carme Casanovas March, Barcelona. AMV-AI, Col·lecció Josep M. Vallès i Martí-Casal de l'Espluga de Francolí

Reixach— i fins i tot va destacar per l'edició de llibres de text, com va ser el cas del molts cops reeditat sil·labari Camí. El mestre va morir el 4 de juny de 1934.¹⁵

A banda de l'evolució de l'escola pública unitària del poble, un altre element que va caracteritzar els primers anys del segle XX va ser l'aparició dels primers col·legis privats. Un primer cas el va dur a terme la voluntat del veí Josep Solà, iniciat l'any 1902, i que sembla que va tenir poca vida.¹⁶ El segon cas, no obstant, va tenir més recorregut, i va consistir en la presència d'un col·legi laic i racionalista, dirigit pel viladecanenc Baldiri Costa i Inglès, a l'actual carrer d'Àngel Guimerà entre 1906 i 1917.¹⁷ Els postulats d'aquell col·legi,

¹⁵ La biografia completa del docent es pot llegir a l'article de Josep M. Vallès i Martí: "Josep Casanova Clota (1887-1934). Pedagóg, fill de l'Espluga", a *El Francolí*, gener de 1880, pàg. 40.

¹⁶ AMV, Llibres d'Actes de les sessions del Ple de l'Ajuntament, Acta de la sessió del Ple de 3 de febrer de 1902.

¹⁷ AHUB, Expedients de creació d'escoles. Expedient de creació

de ben segur, contrastaven amb el pensament integrista del mossèn del poble, Andreu Samaranch, i amb el de la rica hisendada Magdalena Modolell, que, a mode de rèplica, presentava a l'Ajuntament, el 1910, una instància i uns plànols per reformar una casa de la seva propietat, al carrer de l'Estrella. Anys més tard, aquell projecte es va convertir en el col·legi religiós dirigit per la congregació religiosa de la Sagrada Família d'Urgell.¹⁸

L'any 1921, els escolars van poder viure un seguit de canvis crucials en la vida educativa de Viladecans. Tot va començar quan, en el mes de febrer, deixava l'escola el mestre Josep Casanovas i era substituït per un altre del tot conegedor de les noves idees de renovació pedagògica que havien nascut a Europa i que ara ja triomfaven a Catalunya. Es deia Eduard Sanz i Barcenilla, i aviat va ensenyar als seus alumnes l'esport del futbol —nou, aleshores, a Viladecans—, que havia après mentre estudiava a la Normal de Barcelona.

El segon canvi d'aquell any va ser força més transcendent i va suposar el trasllat de les aules unitàries des de les velles aules contigües a l'església fins a l'edifici de can Modolell, que havia esdevingut la nova Casa de la Vila, a partir del mes de març de 1920. Tot plegat tenia el seu origen en l'any 1918, quan es va signar un conveni entre l'Ajuntament i els marmessors de l'herència Modolell per la cessió de Can Modolell. L'acord feia possible a l'autoritat local la compra de l'edifici que havia estat propietat de la rica hisendada barcelonina, per tal d'utilitzar-lo per a Casa de la Vila i per a les escoles, a canvi de renunciar perpètuament a l'úsdefruit de l'escola del carrer de la Muntanya en favor de la paròquia, que ràpidament la convertiria en el Centre Catòlic de la població.

El 30 de març de 1921, els escolars del poble van poder ocupar les noves estances.¹⁹ Ells van utilitzar la cambra assolellada, situada al primer pis de la fassina de can Modolell; elles, la que feia uns anys havia estat el menjador de Magdalena Modolell, encara decorada amb fina rajola al terra i a l'arrimador, i que estava ubicada davant de la galeria que mira cap al jardí. Aquest espai ben aviat va poder ser

de la nova escola de Primer Ensenyament de nens, a Viladecans, iniciada amb la presentació d'una instància signada per Baldiri Costa, el 30 de maig de 1906. En l'article núm. 3 del reglament que incorpora dit projecte d'escola es diu que "*El método que se usará en el colegio será el cíclico con el procedimiento socrático en todas las asignaturas que así reclame la conveniencia*".

¹⁸ AMV, Obres i Urbanisme, Expedients de llicències d'obres. Llicència d'obres presentada per Magdalena Modolell per a la remodelació d'una casa situada al carrer de l'Estrella de Viladecans, el 8 de juliol de 1910.

¹⁹ AMV, Instrucció primària i educació, Actes de la Junta local de Primera Ensenyança. Acta del 30 de març de 1921.

Grup de nens pertanyents a les escoles graduades de nens de Viladecans, dirigides per Josep Mestres i Busquets, cap al curs 1931-1932. AMV-AI, Fons Josep Mestres Busquets

utilitzat pels alumnes com a espai d'esbarjo, després de la dessecació de l'antic llac que hi havia hagut al jardí.

El novembre de 1925, Eduard Sanz va ser substituït per un altre mestre renovador, de tarannà afable i també amant del futbol. Era Josep Mestres i Busquets, que havia nascut a Viladecans mateix el 1898. El senyor Mestres havia exercit, a començament dels anys vint, a l'Ateneu de Gavà, on s'havia significat per les idees catalanistes i per impulsar algunes iniciatives, tot cercant l'amor dels nens cap al cant i la música. Un cop a Viladecans procedent de l'escola pública de Benifalset, el seu exercici es va allargar fins al 1935, any en què va demanar trasllat a una important escola municipal de Barcelona.²⁰ Gairebé 30 anys més tard tornaria a la vila com a director del nou Grupo Escolar Àngela Roca, entre 1958 i 1965.²¹

Del naixement de l'escola graduada a la creació de l'escola unificada de Viladecans durant l'època republicana, 1930-1939

Encara a l'edifici de can Modolell, un canvi substancial en la història de l'educació pública a Viladecans es va produir amb

l'obertura de les escoles graduades, el 10 d'agost de 1931, poc després de la proclamació de la República. Així, el nou curs escolar 1931-1932 va poder disposar de tres graus per a l'escola de les nenes i de tres graus per als nens. Els nous aires republicans van tenir, però, els seus primers efectes en el conjunt dels docents que exercien a Viladecans: al mes de juliol de 1931 abandonava Viladecans —després de 32 anys— la mestra Pepita Cardona, sent substituïda per Eduvigis Fernández. De ben segur, el pensament religiós i tradicional de la primera no casava gaire amb els nous aires laïcistes i progressistes dels nous temps, del tot coincidents amb la visió pedagògica de Josep Mestres, nomenat director de l'escola graduada de la vila.

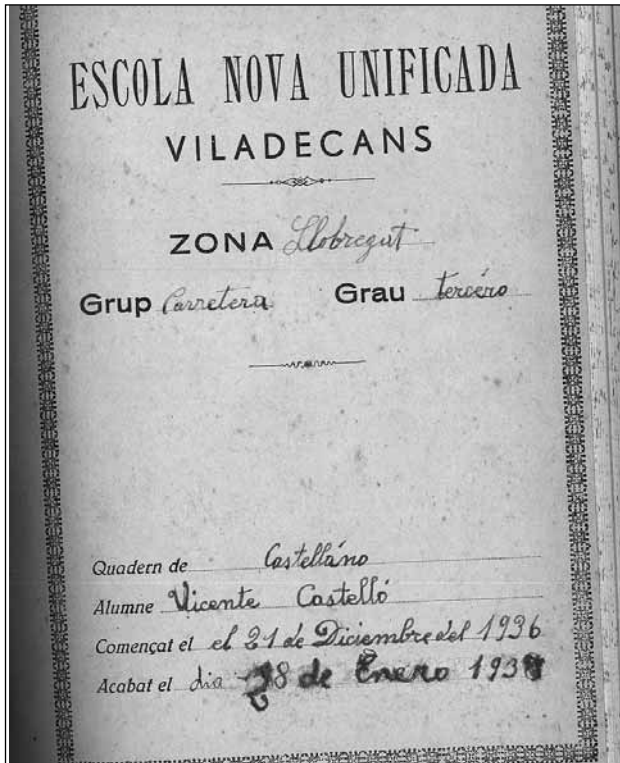
A començament de l'any 1932, van arribar els nous mestres per a les escoles graduades. Per a les aules dels nois, Lluís Seguí i Moimó —que ràpidament va ser substituït pel gironí Josep Pujol i Dalmau— i el mestre Josep Claramunt i Gómez. Per a les aules de les noies, van ser destinades Maria Figueras i Serrat —substituïda, l'any següent, per Pepita Salvat— i Montserrat Jané i Jordà. Entre els anys 1933 i 1935, van arribar altres recordats mestres: Mercè Oromí, Josep Alsina, Miquel Aymamí, Francesca Roca, Sílvia Peñalva —per a l'aula de parvulari— i Rosa Blasco.²²

²⁰ AGA (Arxiu General de l'Administració), Expedients de depuració del magisteri. Expedient de depuració incoat contra el mestre nacional Josep Mestres Busquets, 1940-1952.

²¹ Per a l'etapa de direcció de Josep Mestres en el centre públic Àngela Roca, es pot llegir el llibre de Xavier Calderé i Bel,

L'escola Àngela Roca, 1958-2008. 50 anys d'un col·legi públic a Viladecans, Viladecans: Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament, 2008.

²² AMV, Instrucció primària i educació, Nomenaments de mestres.

Portada d'una llibreta de l'assignatura de castellà de l'alumne Vicenç Castelló i Peirats, durant els anys de la Revolució. AMV-AI, Col·lecció Vicenç Castelló i Peirats

Les autoritats republicanes van esmerçar esforços en la modernització de l'educació cap a un sentit racionalista i laic —molts cops, enfrontada amb l'escola religiosa— acompanyada per la revalorització de la tasca dels mestres i l'impuls de la construcció de noves escoles. En aquest sentit, des de l'àmbit local s'ha d'esmentar el projecte de construcció d'una escola Bressol (1934) —sobre plànols de l'arquitecte Josep Lluís Sert, membre del Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC); i el projecte de construcció de sis cases habitacions per a mestres i d'un nou centre per a 10 graus, del també reconegut arquitecte Nil Tusquets (1934-1936). Cap d'aquests projectes es van portar a la pràctica en el context d'un període republicà massa inestable socialment i políticament radicalitzat, truncat definitivament per l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936.

A l'inici de l'any 1936, l'educació que rebien els nens i nenes de les escoles públiques de Viladecans ja era sensiblement diferent de la que s'havia ofert al poble, només deu anys abans. Per començar, era un ensenyament transmès de manera preferent en llengua catalana, a conseqüència, sobretot, de l'aparició d'una normativa favorable generada pel Govern de la Generalitat de Catalunya. D'altra banda, les classes es vinculaven estretament amb una renovada pedagogia més eficaç, més oberta i, per damunt de tot, centrada en l'alumne com a actor principal del sistema educatiu.

Els mestres, en definitiva, aplicaven els mètodes d'una escola nova, que cercava les vivències de l'alumne com a mecanisme per poder construir nous valors cívics i democràtics.

Malgrat tot, però, l'escola viladecanenca patia alguns déficits. El primer de tots es trobava en les instal·lacions pròpies d'un palau d'estil modernista, sumptuós en la forma, però gens funcional respecte de la pràctica educativa. El segon dels problemes era la quantitat d'alumnes per aula, cada cop més elevada. I aquest darrer problema es va fer més evident durant el període que va encetar la Guerra i la Revolució, a partir de juliol de 1936.

Per començar, els efectes de la revolució a Viladecans van comportar el tancament dels dos centres educatius religiosos de la vila: el col·legi de la Sagrada Família —que va passar a ser centre del Comitè Local de Milícies Antifeixistes— i el col·legi Modolell dels germans Gabrielistes —engegat l'any 1925—, que també va patir una fi sobtada per convertir-se en una cooperativa de producció dirigida pel sindicat CNT-FAI.

El tancament de les escoles religioses va fer que la situació de les infraestructures docents del poble fos insostenible, fet agreujat encara més per l'arribada massiva de famílies refugiades. La solució es va trobar amb la utilització de l'edifici —prèviament també confiscat— de la Torre-roja com a centre de la Nova Escola Unificada de Viladecans, depenent del Consell de la Nova Escola Unificada, creada per la Generalitat el 27 de juliol de 1936.²³ Allà van poder exercir molts mestres enviats per l'administració catalana i, fins i tot, gent veïna sense titulació de magisteri impulsats per l'única fita d'educar en uns valors pedagògics moderns inserits en el procés revolucionari. La majoria van exercir tasques docents i van arribar a educar nens i nenes, indistintament, tot aplicant la coeducació. Entre les mestres, cal esmentar: Rosa Caylà i Parellada, Marianna Monclús i Carles, Sílvia Peñalva i Lloret, Joana Navarro i Lòpez, Anna Tallada i Lòpez, Elvira Armengol i Planas o Virgínia Amposta i Amposta. Algunes d'elles acabarien morint durant l'exercici de les seves tasques. Aquest fou el cas de Rosa Caylà, morta el 7 de juliol de 1938, durant un bombardeig feixista que va ser llançat davant de la fàbrica Roca, en el precís moment en què ella tornava a Gavà, on vivia.²⁴

²³ El decret de creació de la Escola Unificada de Viladecans va ser publicada al DOGC, el 30 de juliol de 1937. El seu expedient de creació es troba a l'AHDB (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).

²⁴ Petites dades biogràfiques de la mestra Rosa Caylà es poden llegir al llibre de Xavier Calderé i Bel, *Els bombardejos de Viladecans de l'any 1938*, Viladecans: Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament, 2009.

Epíleg. L'escola pública de Viladecans davant de la desfeta de 1939

La nit del dia 24 de gener de 1939 van arribar a Viladecans les primeres unitats de l'exèrcit franquista, que ràpidament es dirigien a Barcelona amb la intenció d'acabar amb tota la resistència republicana.

La finalització de la revolució, desenvolupada a Viladecans en els darrers tres anys, va tenir efectes immediats en l'àmbit educatiu. Els més evidents van ser el tancament de l'escola Unificada de la Torre-roja i la reobertura, a partir de l'1 de març d'aquell any, dels col·legis religiosos de la Sagrada Família i de la congregació dels Germans de Sant Gabriel. Aquest fet seria tot un símbol de l'etapa dels anys de la postguerra, que es caracteritzarien per un fort creixement i esplendor d'aquestes escoles privades viladecanenes, en detriment de las Escuelas Nacionales de la vila, força desateses per les autoritats educatives del moment.

A més a més, el nou règim esmerçava grans esforços per depurar aquells mestres que havien guiat l'etapa republicana, cosa que va afectar força docents que havien exercit a Viladecans. El cas més paradigmàtic va ser l'afusellament de la parvulista Virgínia Amposta al Camp de la Bota de Barcelona el 8 d'agost de 1939, després d'haver passat per un judici sumaríssim.²⁵ Un altre cas significatiu fou el de Josep Mestres —aleshores docent en una escola pública de Barcelona—, que va perdre la feina de forma immediata a conseqüència del seu pensament republicà i catalanista, i va ser obligat a traslladar-se al poble lleidatà de Belianes per poder continuar fent de mestre. Tanmateix, aquest no fou un cas aïllat; altres mestres que havien exercit al poble, com ara Marianna Monclús, Eduard Sanz, Josep Claramunt, Montserrat Jané i Francesca Roca, també van haver de passar per l'adreçador de la *Comisión Provincial Depuradora del Magisterio*.²⁶

Després d'anys de lluita i esforços per dignificar l'escola pública local, ara queia en la marginació i deixadesa d'unes noves autoritats que cedien les prerrogatives educatives a

l'església. No va ser fins l'any 1958 que l'Ajuntament de Viladecans projectà —amb el suport de la industrial Àngela Roca— la construcció d'un nou centre educatiu públic per a nens que es complementaria, l'any 1960, amb un altre de destinat a nenes.

Noranta anys després de la creació d'aquella originària escola municipal de Viladecans a tocar de l'església parroquial, es crearia a Viladecans el primer centre públic amb edifici propi. Segurament, un viatge pel temps massa llarg i ple de nombroses desil·lusions i obstacles de tota mena.

Aquest article és deutor del procés de recerca esmerçat per a la confecció de l'exposició que va produir el Departament de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament de Viladecans i que es va poder inaugurar, a la ciutat, el setembre del mateix any 2008. L'exposició, titulada: *Anem a escola! Mestres, escoles i escolars a Viladecans, 1780-2008*, va tenir l'objectiu de proporcionar un panorama sintètic de la història de l'educació a Viladecans, després de poc més de 225 anys. Després de la inauguració, l'exposició ha itinerat per més de 20 espais de la ciutat; equipaments culturals, sanitaris, comercials i —per descomptat— educatius de Viladecans, on la ciutadania ha tingut oportunitat de veure i de llegir quines escoles hi ha hagut i com eren i qui eren els estudiants i els mestres que ha tingut la història de la ciutat.

És voluntat dels responsables que van pensar i produir aquesta mostra que, de tot plegat, se'n derivi una monografia, en la qual s'ampliaran els continguts i les anàlisis del que s'ha esmentat en l'exposició. Però mentre el llibre es cou, es redacta i s'imprimeix, les ratlles que ara s'escriuen aprofundiran en una de les etapes més interessants —i alhora desconegudes— d'aquesta tessella, ara recuperada, de la nostra història local: concretament, els avatars de l'ensenyament públic viladecanenc entre 1868 i 1939. És a dir, entre l'esclat de la revolució de setembre de 1869, que va iniciar el que hom anomena Sexenni Democràtic, i l'ensulsiada de gener de 1939, en què les tropes franquistes irromperen a Viladecans.

²⁵ A la pàgina web www.presodelescorts.org/es/papers, s'hi esmenta el procés sumaríssim que va portar a Virgínia Amposta al parapeto del Camp de la Bota de Barcelona.

²⁶ Per a una informació detallada sobre la depuració del magisteri a l'Estat, es pot consultar el ben documentat llibre del professor Francisco Morente Valero, *La depuración del magisterio nacional (1936-1943)*, Valladolid: Àmbito, 1997. En un dels apèndixs d'aquest mateix estudi, es presenta el llistat de tots els expedients de depuració del magisteri que havia exercit a la província de Barcelona durant l'etapa immediatament anterior a la derrota republicana.